

МАРГЫЖЫН-МАРГЫЖЫН МАРГЫЖЫН КЕЛГЕНШ...

Бо улуг бугурулгеге хергерен автору ат салбаан чагаа кестун келген. Оон кайыын тилып, найыын «моорлап» келгенни көргөн хамаарыш, дынаан кижилер тывылбаан. Коллектив нежигурунунини нини хураалы асылдыр мунуу чарыын да даргаллаан. Орловский ону база тодарып алырын оралдашты. Бинда фамилиялары кирген кижилер бозин орта хамаарышты тодаргай чуну-даа чугаалавадылар. Керезон, дынаан, ат салбаан: ийн нокти ындыг бодалын илеретти. Ол ынчаар түнелч чок артса-да, «Кызылгартпромтранс-1» транспорт бугурулгезинин чалаачылары, инженер-техниктер акылдакчылары, Тыва Республиканын Министрлер Чөвүлелинин Даргазы Ш. Д. Ооржак, Тыва Агроуплеттур эвилелинин даргазы В. О. Оюн, «Агропром» каттыкчылыктын даргазы В. Ф. Загворовский, коллективте чөвүлелинин начальниги В. Р. Шагартуу хамаарышкан шиптирлер, чидиг чугаанын херчилери болганнар. Ынчан чүгө чангыс айтырыг сайгарган. Ол болса, транспорт бугурулгезинин начальниги «КамАЗ» маркалыг чеди машинаны, дөрт прицепти, чамдык артык кезектерин үстүкү даргаларын айтышкыны-биле (азы эш хуу, тала-дугай тиртар аайы-биле дээр бе) эрге-дужаалын ажаллап, өскө организацияларга чик өрктөр-биле сатыпканын дугайы-дыр. Чугаа кончуг чидиг, шиптирлер болган. Ынчанмактың аргазы чок. Чүгө дээрже Виктор Георгиевич коллективте күш-ажылчы коллектив чөвүлели, профком турда-ла, оларын херекке албайн, оон каапкыш, айтырыгын колдуунда-ла чааскан шиптирлер турган кижилер чүгө-дир. Ындыг болганда, шынап-ла, эрге-дужаалын ажаллап турган иле апар-дыр. Оон өскөзү чүгө дээр.

Хуралга кол «бугурулгезин» күш-ажылчы коллектив чөвүлелинин даргазы, бир дугаар автокомбинанын начальниги В. А. Феденков болган. Моон мурунда саттыма бергилээн материалдыг херчилерин чылдагаанын тодаргай талазы-биле тургустунган комиссиянын акылчыны түнелдерин Владимир Алексеевич тодаргай чиктер кирип чугаалаан. Баш удур чугаалап каайн: ол чааскан эвес болур эвесче. Транспорт бугурулгезинден автомашиналарын, прицептерин, чамдык артык кезектерин сатып турар деп чугаа тарай берген соонда, чөвүлел-даа, профком-даа тодаргаларын каттышкан хурал өрттиргеш, анаа начальниги В. Г. Шагартуу база кириштерген. Оон түнелди-биле коллективтин нини хураалын өрттирер деп шиптирлерин.

Чамдык удуртукчулар хураалда олун өрттиргеш, тодаргаларын деп турган. Ындыг болал-биле коллектив кезиктерин чешпеш, чешпеш. Транспорт бугурулгезинин начальниги кара чааскан, болдуну тургусты-биле коллективтин баласын эвизде машина-техниканы өскө организацияларга сатып, сайгарып турар дугайында нини хурал болурун баш бургунгаар чарлап, дынаандык каан болганда, ынчан анаа кий кижилер — коллектив нежигурунунини барып-ла чарыктыдан ажыг кези чылган. Ынчан ул айтырыгын ак, каразы чүгөзөр илереп, кижилер бугурулгеге билине берген. Ону чылганнар күш-ажылчы коллектив чөвүлелинин даргазы В. А. Феденковту дынаандыктан билл алган. Владимир Алексеевич албан документи-теринге даянып турган, чамдык «КамАЗ»-ты, прицепти каан, чүгө деп организацияга, чөкө түнүг ашша сатканын, ону кым деп даргалын айтышкыны биле күткөккенин тус-тус аайы-биле дынаандык. Чамдык машина-техниканы, артык кезекти мырыпай-ла көнүскө чик өрктөк бериккенге таабынчаан үнер залдын олобо талазын дынаандык турду. Оон соонда болдуну тайгаларын начальниги В. Г. Шагартуу берген. Виктору Георгиевичтин ол тайгаларын үр болган шынапчы болган. Чамдыкта ол болдун камгалдай аарак (коллективтин эрге-ажылчы бодал мен дээр аял-биле) чугаалап, өскө таварылганда, ында мээ уугу-ла берген чок, начальниги берген, коллективне акылчыг чүгөдери кылган мен. Харым-даа мээ ачым-биле өрктөк чылган бир, а-а чылган бирээ чылган миллион рубль ордала-

СОЛУН БОЛГАШ НОМЧУКЧУ КОЛ ДАЯНЫР КУЖУВУС

База бир кварталды чурттап өртвис, чылдык үшкү кварталын, чыл төнүзүгө чедир ийн чартык ай чепсес эе арткан. Үшкү кварталдын полатынын аналжын, каксы-даа бол, кылды көрөзөлөр. Чөкө чангыс болганга бугура түнелдерини силерге дынаандык турар уус болгай бис.

Июль, август, сентябрь айларда редакциянын полаты, бир талазында, элээн кызы болган дээрин чугаалап каалы. Чөкө моон мурунда-даа чылдарда бо үеде чаа-таалар шала эвезей бергилээр биске билдинтир. Ынчалза-даа бо чылдын август, сентябрь айларынын кезек үеин чуртка болган нарын болушкунунарын уржундан бистин редакциянын амыдыралына база чангыс аай эвес болган дээрин номчукчулар силер билдир болгай силер. Кезек үеде редакцияны хаап каан даа турду, чогул амылдап эгелзенишкен, не, хүндүлүг номчукчуларымыс, силерин чагааларынын хүнүнү ап турдувус. Сагыш, сетил хөлзешкини илеретип, детимчени көргүзүп, биске бижи-ле турдунар. Үшкү кварталда нини-биле 1600 хире чагааны силерден алган бис, тодаргаларга, июльда 317, августта 259, сентябрьда 212.

Самарадан көрө, чөкө-ла эвезей бодал өрардыр дээр чааваас боор. Ынчалза-даа нуску кампаний үеин чөкө-ла чылдыг, чай-хос-даа эвезей болуулар. Ам бо хүн-көзү күн бүрү кезип турар чагаалар, сагыш оон беш амыш турар. Ам улаваас бир хүнде-ле 20-30 хире чагааларын ап эгелзөр бис.

Хүндүлүг номчукчу! Сөз кайда амылдап, чүгө кылды турарын хамаарышкан материалдарга салдыган айтырыгынын шиптирлерин, керек апарган таварылгада ол-бо албан чөкөдө, организациалардан чогул харым-даа негеп ап, солуга парлап, ол ышкан авторну бодунче алдыгын хемчег дугайын дынаандык турар болгай бис. Ынчалза-даа аренда темазыга хамаарышкан маргылдаалыг айтырыгырга хамаарышкан чагааларга специалистерин арга-сумелерин-даа парладып турган бис. Чөкө-чөкө оран-бакым хуваалдагында мырыпай-ла арагак чөптүг эвес чүгөдөр дугайын солунче бистин а-

торларымыс бо-ла бижи бергилээрлер. Августта биске Эриштен шак ындыг темага келген чагааны райкууском-че чоруткан бис, чагаанын харызын бегүнне дээр алба-дымыс, чөптүг чорук чөкө тилээр боор дээринге иле-геп турар бис.

Чөкө-чөкө профвилел органнынын, райкуускомнар-да социал хандырылга килдистерин чедир амылдап, чонга, оларын боттарына, ылангыя хей уругдарлыгырга, көргүстүнген компенсация акшаларын чогул ай-шаанда доктаадып тургустайн, төлөвин турарынын ийн-чалза-даа биске келбешкан. Социал хандырылга килдистер, профвилел организациялары бо-талазы-биле силерге бугу талаалыг дузаны көргүзөр, ара-сүмени надар, айтырыгы ол-ла чөкөгө үе шиптир-лээр хүлззегилер, ону чөкө утпатар. Бо организа-циялар дуза чедирп шыдаван таварылгада редакция-ке бижи болбайн аан.

Посибне, компенсация дугайында айтырыглар салгап, ат-смын даа тода айтпас, «болук иелер», «эмнелер, са-дик акылдакчылары» деп наар таварылгалар көздөзүн, шак ындыг дилегерге редакция харылаваас дээрин дынаандып тур бис.

Сентябрьда 172 чагааны солуга парлаан, августта — 85 чагаа солуга үнгөн. Эрткен айда номчукчуларын дыка хей чагаанын парлаан-дыр бис, чогул сентябрьда негеп чагаа саны 212. Сөөлүг үеде бисте база бир ча-ка кылды тургустуруп: нини-биле-политикти килдис, бо килдискер эрткен айда 17 чагаа келген. База-ла амырбас, өскө чамдык килдистерге эрткен айда оон-даа эвезей ча-гаа келгенни бодарга, чаа килдис номчукчуларын кич-чөкөгөйи база хаара тудуп эгелей берген.

Номчукчуларымыс, силерин чагааларына шуут хар-ым чок артар таварылга кончуг эвезей болур ужурут. Салдыган, тургустунган айтырыгынын чугулазын ба-рымдаалап, ол ышкан авторну фамилиязы, ады, алге-ни тодаргай таварылгада чүгө харылап болбазыл. Ном-чукчуларын чагааларына харылаваас дээр уткыг хомудаларын чөкө-чөкө бижикилеринден бо хүнчөдө

база алгыладымыс. Чогаал, ылангыя шынары чок шүдүк аймаанга, ужу-утказы орта билдинмес шоолуг эвезе ял-зы-бур темалыг материалдарга, авторларга, адреси бил-динмес чүгөдөр редакция харылаваас, ол чөкө шыны. Бизкеон чүгөдөр шыныны дээр автор харысалгай болур ужурут, адын, фамилиязын чажырып алгаш, шыны эвес чүгөдөр бижири болза, ол чөкө канчал-даа таарылпас. Шак ындыг чагааларын парлаваас-даа, хар-ылаваас-даа бис.

Силерин-биле үстүнде чугаам чорудуп тура, чүгө сөгөп, сумеленишкен бис дээрже, солунун номер бугу-рунун үндүрүлгезинге номчукчуларын кирип турар үлүү кончуг уугу, силерин бижири чүгөдөр, мездэ-леринер анаа кол өзөк, дангыр кол чүгө болуп турарын база катал сагыдырып тур бис. Бисче үргүлчү бижири турар, материалдарын парлаваас, харылаваас-тыр деп дадагалзаан херээ чок. Силерге кезээде дузалап келге-нинис дег дузалаар, силерин социал камгалалдыг болу-рунарга дөмөй-ле дөмөк болур бис.

«Солун болгаш номчукчу» деп бегүнү бо рубрикада кирген материалдарын аразында «Шын» солунун ча-гыдылганын мездээни база кирген, ында сан-түнер бай-лаалы кескү-бү-биле илеретип турар болганда, анаа та-йылбыр кылбас бис. Солунун чагыдын алырынче дала-жынар, каш-ла хонук аркан-дыр. Солун дугайында дала-жыг-мындыг деп хоозун шуугаанын сөгээр, уугу астыг чамдык кижилерин дедир суртаалыг алыскаш, бистин солуну-вусту чагыдып албайн баар болдунча, бир хүн дөмөй-ле хомудай бээрин чааваас деп болдур бис. «Суг көбөйгөн, илдин үжүлбас, дуг көбөйгөн, элээн азым-мас» деген ышкан «Шын» солунун, ол-бо деп чөкө-даа тир-парларга, оон чон-биле харылаваас ирик хендир ыш-каш, кайып-ла үстүп чаштай бээр боор ийик.

Хүндүлүг номчукчу, солун-биле харылааң үсеп!
«Шыны» чагыдып алырынче далаш!



«Шынын» анкетазына харылар

ЧАГЫДЫП АЛДЫМ

«Шынын» шагда-ла чагы-дып алган мен. Солунун арканынча кол номчук-саар чүгөдөр — ИХМ-нин мездээрин, союура-ка турга солун чүгөдөр, ховар болушкунунар, ужулуп чо-руу тавактар...

Оон амыда кандыг те-маларны чыратса экил дээрже, корум-чурум дугайы болгаш арганын, таапы-кы хоразымын дугайында. Солуга материал бижип чорбаан мен. Чонун амы-дырал-чурталгазын эки-жилер дугайында теманын дугайын бижижээр-дыр мен.

Николай ЧАМЫН.
Ажылчы.
Тес.Хем район

ПАРЛАП КӨРҮҢӨР

«Шынын» албан чагыдып алдыр мен. Чүгө бижижээ экил дээринге мунча деп чугаалаксамды. Аныктар-ны амы база келер үеде амыл-биле хандырыл-ганын оонда кичээлден са-лы, шак ындыг темага со-лун материалдардан хойну бээр болза эки. Ол ышкан хоочунарынын амыл-кекен-ге сумелерин база парлап көрүнер.

Солуга материал бижи-жиме, школа темазын ши-лер боор мен.

Менди чагай!

Сергей СААЯ.
Тээли сурда сантехник.

1992 чылдын солунуна-рын болган журналдары-мын чагыдылгам. Бай-Тайгада кайы хире чоруп турарын тодаргай-биле бил-ди алдыр-биле районун «Союзпечать» агентсөө-чү-га чөкө бердим. Агентсөө-чү-га начальниги Тамара Сат чугула кампанийын чо-руу турарынын нини бай-далы-биле таныштырды.

— Келер чылдын солун-нарынын болган журнал-дарынын чагыдылгасы ра-йонда чоруп турар, ычтал-ла-даа өрткен чылдарга дөдөп көрө, арай-ла оожум, чөкө албайн тур-Республиканын «Шын» «Тувинская правда» солун-нарынын чагыдылгасы ра-йонга ырайтп эгелзөө. Оон чылдагымын чонга бил-динтир боор деп бодай-дыр мен. Ындыг-ла болза бай-дал чүгөзөр деп санал бо-лур. Бистин районун чур-такчылары колдуунда ты-валар болганда «Шын» со-луну хой-биле чагыдып ал-дыр улус. Октябрь 1-де мездэ бугура болдуну ынак солунун 360 экземплярны чагыдып алган. «Тыванын аныктары» солуну 450 экземплярны болгаш эске-лаа солунунарын, журнал-дарын бижикип алган — деп, Тамара Балмына чуга-лаады.

Начальниктин тайлды-рылдан алгаш көрө, бо хүнчөдө сохостарга, бу-дуртуктерге, албан чөкө-риле, организацияларда

АЖЫТ-ЧАЖЫТ ЧОККА

Солунун материалдары экижип, номчуктуг солун болуп турары мездэ өөрү-чүгө. Моон-даа сонгаар оон-даа солун, шынарлыг, эки материалдарын парлап үн-дүрүп турар апар дээринге бугурулгезин мен. Ачаа

ДОКТААМАЛ НОМЧУКЧУЗУ МЕН

«Шын» солунун доктаа-мал номчукчузун мен. Барык 30 чылдын иштинде үзүм-тел чон чагыдып ап келген мен. «Шын» солунга бижи-вес-ле чөкө чок болгай, ки-жи оон номчаан, дына-ла хей чөкөни дынап, биллп аар боор-дур. Ынчанга оон улгактан өртөндө-лаа аар-зынмай бо келер 1992 чылдын чагыдып алдым. Чүгө «Шын» солун эвес, «Тыванын аныктары», «Хемчиктин сылдызы» со-лунунарын-даа чагыдып ал-дым, мурунку өрткен чыл-дарда-даа чагыдып ап чө-рум.

Солунун арынарынга кол-ла номчуксаар чүвөм болза, бөмбөрүктөгү сула-лын, оорларын, хулиган-нарын, арагачыларын сой-галар илеретип судуанын номчуксаар мен.

Солунун материалдары-нын ууна-шынарынын өскө-лүп турарынын чылдагаа-нын Коммунист партия-нын дүшенин-биле тайыл-бырлаар апар-дыр.

Саланын мындыг: «Шын» солуга мурунку өрткен чылдарда шуут хоозун меге чөкөни-лаа бижи-ле турду.

БИЖИКЧИНИН САНАЛДАРЫ

баар. Чамдык номчукчулар мындыг санаады база ки-рир боор-дур: «Шын» солуну чагыдыр өртөн 27 руб. 10 көпөк кылгаш, хүнүн үндүрерин чедип алаа деп? Саадын айтырыг чөкө-чөкө чылдык-ла берге болза, номчукчуларын бо саналын дет-кизе эки боор. Мен деткир мен.

Солунун арынарынга чүгө дугайын номчуксаар деп? Анык-чарын, демокра-тиянын ачызында кижини

Маттаан чөкөдө дээрже үндүр маттап, бактаан чө-вөзүн чөкө кирип бактап турганын чажыт эвес. Эмин эрттир чеченичид, беш өсө-тү оон, он сөстү беш кылдыр ону каап немер, казын бижижээни херээ чөк.

Солунун бижижээни бо-лускаар мен. Солуга моон мурунда чөкөни би-жип тургулаан кижилер мен, үнү-лаа кээр-ле, үнөм-сөөк баар-ла. Үнөм-сөөк ба-рын та үе сонгаш онтап-кан чөкө, та архивтер каапкан чөкө. Бо чыл.

ДУРГЕДЕДИРИ-БИЛЕ

келер чылдын чагыдылгасы массалык-биле чоруп ту-рар. Шынап-ла, район тө-вүлде, суурларда почта салбырлары солуннар, жур-налдар чагыдылганын айт-кан хуусаазында дооар амылдан чон ортузунда күштөлдүрп чоруткан. Ылангыя 1992 чылдын журналдарын, солунунарын хой-биле чагыдып амыл-дыр Кера-Хөлө Бай-Талда. Шуйда почта салбырлары (начальниктери Зоя Херте, Динекмаа Херек, Серен-маа Тойбу-Хаа) элээн орга-низастыг чорудуп турарын, дөдө чөкөдө хой со-луннар, журналдар чагы-тылган.

«Кызыл-Дэг» совхозта

«ШЫН» СОЛУНУН ЧАГЫДЫЛГАЗЫ

КАНДЫГЫЛ?

Бо чылдын октябрь 1-нин мездээни районнар аайы-биле алгыра байдал мын-дыг-дыр:

Бай-Тайга — 560
Барыш-Хемчик — 356
Бин.Хем — 115
Кызыл хоорай — 154
Кызыл район — 67
Кара-Хем — 118
Монгун-Тайга — 15
Сүт-Хөл — 240
Тес.Хем — 126
Танды — 240
Току — 106
Улуг-Хем — 368
Чон-Хемчик — 674
Өрүр — 104
Эриш — 341
Республикада нини-биле ам бо хүнчөдө «Шын» солун 3584 экземпляр ча-гытылган болуп турар.

БУЗУРЕЛДИГ-ЛЕ

Бистин чуртувуста бүгү-ле чөкө рынок экономика-зынче шилчезин биле хол-баштыр хүн бүрдө номчуп турган солунунарымыс бестин оорган-турбазында чедип, хар-ым-даа чамдыкта каш хо-нук-турда үзүктөлүп-даа тур-ду. Ам харын солунуно чөп-чүл болур идегел бар апар-ганын мен хуумда өөрүп оорган мен. Көдө чөкөдө шагда болза сохостарын ыраат амылдап чоруп матчынарынга, хову тур-галдарынга, тудукчуларынга лектор-пропагандистер, ыла-гыл сезонунг уелдер, бо-ла «еткилен кээр чөкө болгай. Олар келгенде районда, республикада, бүгү чуртта бооп турар бүгү-ле болуш-кунунарын чугаалап бээр туралар.

ХӨШУШКА КАНДАН.ООЛ.

Пенсионер.
Барыш-Хемчик район.
(Моон гоюларын «Шын» солунун ага сааныче кирип көрүер).

Мандып-оол БИЛЕН-ООЛ.

Кызыл район.

Мандыг чаа рубриканы аянтса эки: «Дуржуга сол-чүгү тур мен», «Бойдус — кижиниң төлү», «Хостуг ин-дир» деп рубрикаларын док-таамал тургустас эки.

Чүгө кол бижижээр мен?

Аренда болгаш фермер амыл-агы дугайында би-жижээр мен.

Мандып-оол БИЛЕН-ООЛ.

Чыгыш чылдыкынын рай-онда байдалын чугаа-лап көрөт, бо амыл-агы дурдөдеринын хемчеге-ринин дугайында чооку үеде чугаалажырын агент-сөө начальниги планнап ту-рар.

— Районун амылчы чо-нун хей нуруузу солун-нар, журналдар номчурун-га кончуг хандыкчылар, оон аныктыг хей чүгө-дөдө өрөтүн, биллп ал-гаш, аныктыг, амыл-а-гына, уруглар ижижили-гине чогаалчык аял-биле амылгаш турар. Ынчанга о-бүлө бурзу солуннар-ын, журналдарын бо чыл-дан эвезей эгелзип чагыдып алырынга бугуруп турар бис — деп, түнелдине ол айткан.

Таан-оол ХЕРТЕК.

Арай оол КАНЧЫР.
(Гоюлары «Шын» солун-на ага сааныче илчиде-рин дилем).

«20.00 Медээлэр. 20.20
«Тамчытыг удулар, чап-
тар!» 20.35 Тарачиңнан ай-
гырты. 21.05 Барымдаалы
фильмдер. 22.05 «Анык чо-
чугу». 22.55 Репнама. 23.00
Медээлэр. 23.15 — 00.30
«Анык чоң чүүл».

**ҮШҮКҮ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН**

18.15 «Дириг амытанна
аймак». 19.00 Хууда бода-
19.10 Кыдыг-кызыгдар. 19.50
— 20.00 Репнама.

18.25 «Айтырчыг болга-
харышлар». 18.45 «Ты-
м-18-нц жэжүңгүч чыпары»
19.15 «Экинеер». Инфор-
мациясы программа. 19.40
Медээлэр. 19.55 Чардаалар.

МОСКВАДАН

«20.00 Медээлэр. 20.20
«Тамчытыг удулар, чап-
тар!» 20.35 Даңгыштыг гас-
торлар архивинден. 21.30
Коммерциянын тускай ма-
дэтич. 21.45 Барымдаалы
фильмдер. 22.35 «Алмыз-
дан алгыра». 23.05 Репна-
ма. 23.16 Медээлэр. 23.30—
00.00 «Улагачыг орус ре-
манс».

**ҮШҮКҮ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН**

18.15 А. С. Пушкинни
цидүктүгүн өмчүчүр. 18.20

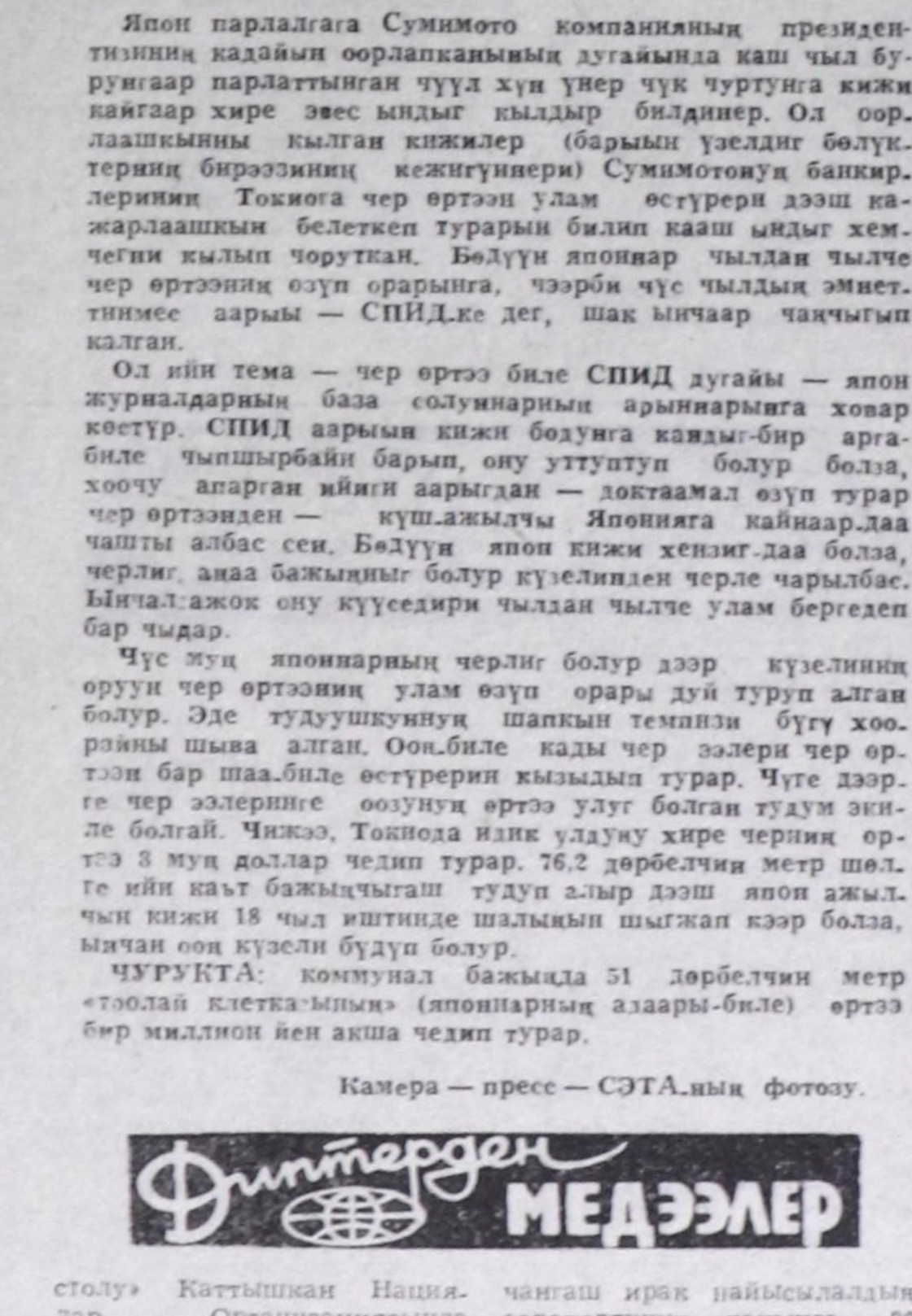
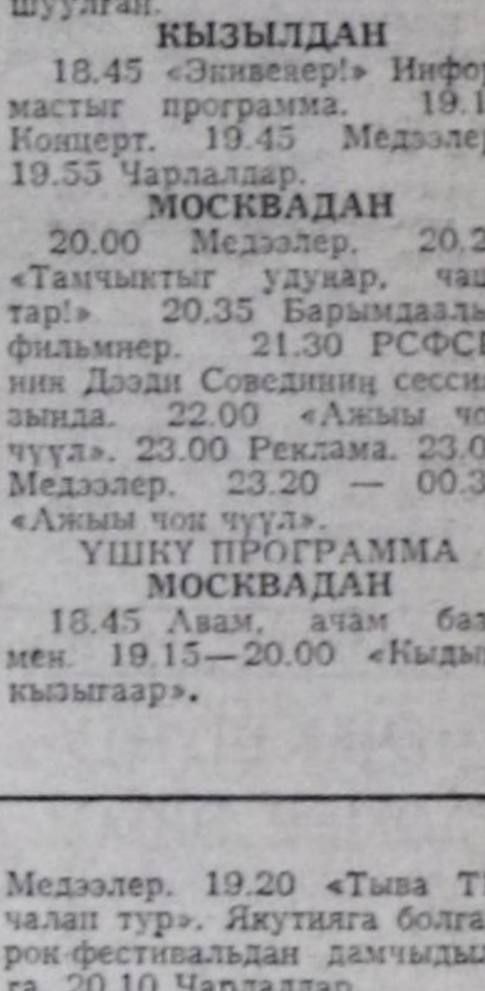
МОСКВАДАН

20.00 Медээлер. 20.1
«Тамчыгтың удулар, чап-
тар» 20.30, Россиянын па-
ламент медээлери. 20.45 Б
раймдаалы фильмдер.

ТИ дамыдылгалары

21.35 Музыфильм. 22.0
Фил Донохьюни программ-
аы. 22.50 Реклама. 22.55 -
00.50 Футбол.

УМУК ПРОГРАММА



Финтерген МЕДЭЭЛЭР

СТАМБУЛ. Турциянын халажыгында 74 харлыг генералы А. Эрсоату билдин. мес кижилер кудумчуга боолат каан. Өлүрүкчү ол үзлөдигини харымсалга, зеп кедергей чөөн үзөдиги «Дев-сол» деп организация бодунга хүлээп алганын чар.

җыларга дамчыдылга. 15.00
 Экология агентилели. 16.00
 Тоолдар болгаш ужураалдар.
 17.30 «Москва хоорай кай-
 гамчык». Алды сериялыг
 барымдаалыг телефильм. 1-
 ги фильм. 18.15 Эстрада
 концерти. 18.35 Баскетбол.
 19.35 Мультфильм. 20.00
 Музыка болгаш мода. 21.00

дэзден дамчыдылга», 14.05
Мультифилм. 14.10 Аныяк
күсөдөкчилер. 14.45 ТМА.
15.00 «Чаа салгал шилип
ап тур». 16.15 Делегей па-
норамазы. 17.00 «Уолт Дис-
ней көргүзүп тур...» 17.50
Тускай үндүрүлгө. 19.55
«Кандидат». Уран-чечен те-

программа. 21.40 Барымдаа-
лык фильм. 22.00 Футбол.
23.50 «Спортчу телекейээ».
00.50 «Баштайгы көрүштөн
ынакшыл». 2-ги хүнү. 01.25
«Бичин тапкы». 02.00—02.30
«Оларныкы кудазы болган».

Лириктиг одуруглар

ХОРЖОК БОЛЗА ШЫНЫН СӨГЛЕ

Хилин кара бажым дүгү нөгөрөп
Кичи орту ажа дүшкөн эр-ле-дир мен.
Сени топтап көрүмгө хып дэи чалып
Сеткил чүрөм оттура бээр төл-ле-дир сен.
Бирде, шынап, шала сестил, назы депип,
Билбөзөңөп чанын орта оорымга,
Частың чечен сагланмадыр суйбаан хат дег,
Частың, эргим уян чанын чештине бээр.
Далашпаалы, кичи хөмүр бөгүн аяс,
Даарта бүргөт, мунгак, хөглүг — кандыг-даа боор.
Берге өйдө күжүр сарымм калдыр-берти
Мээ-биле алып өртпөй шыдаар сен бе?
Хоржок болза, шынын сөгөлөп, хоюг чымчак
Холуа эжел, сөөлгү валсы самын синаал.
Уян чүрөм ханымынга сени уттайн,
Ууруу оруум улап, сактып чорай-ла мен.

Болат МААДЫ.

ЧҮРЭЭМ ЭЭЛЭЭН

Чалым чараш, чечя берген чорур-шаада,
Чалтап көрүм аян-шынчын, кара чажын,
Эринерин аян кийрген хөмүрүтүм,
Эрдем дег карактары магадаар мен.
Чыткан хой-даа шимчеш кылбас бугу-жуну
Чыткар өттүр кады чурттааш, эскерген мен.
Бөгүнү бо чуртталгамы каастап чорур,
Бөдүмү ишти чогулт ая, эргимен сен.
Дынап ханмас катыс-хөглүг, ховар кестүр,
Тыва черим булуңда кыстар-ла хей.
Сеткилдин ары-байлаан бараалдап,
Чечек сунуп, чанын чачып келгидей бээр.
Она чараш хамык кыстар аразында
Онаттынмас шимчедикчи чүрөм болгон.
Ынактылм, назымчын берген болаш,
Ынак чүрөм халымында чорур-дур сен.

Мадон МОНГУШ.

АҢЧЫЛАР
УЖУРАЛДАРЫ

— Бир катап Чыңгиз-Дагга аянап чораш, саарында
сарыг дүктүг мажаралык көргөш, кортканын белгилеп
мен. Ол база алтырмак. Кыссымчы чүве боор,
кулук уюк. Оон соонда ол кончут амытанын бир малчын
аал чогууга көрдү. Олтан чораш өшкүлөрүн ийн
хирезин колдуктап алган, оожуму кончут кылаштан чор-
руй барган. Малчыннарын боозу чок, чүдө алпыр-
мынга ой болган.

Оон бир эртен малчын өшкүлөрүн даг бажынче үндү-
рүшкөш, соондан дураннап олтурган, аянап ийн бичи
аал оолдары биле айнап турган. Оларнын биле кады
үзөр хуна база турган. Хуна бир адыг огул үзүштерге-
ле, кудурайын куу чүгүл баткаш, катап үнгөп үнү кел-
ди. Ийн дугарын үзүштерге-ле база чүгүл-ла бадар.
Адыг оолдарынын нези база олардан ырак эвес черде.
Оолдарын калдары олтурар. Чогуу улут адыг өшкүлөргө
дегбес болгон. Ол аразында саарында сарыг дүктүг адыг
кылаштан келгирге, оолдарыг адыг кодан өшкүлө жоо-
шуктап болгон. Кыс чүве чөдө чымчак сеткилдиг деп
чүве ол-дур ийн.

Бир катап аянап чораш элентиг чүвеге таварышкан
мен. Өөрүм мен сөгит бажына олтурган каан. Ийн шак
адыг олтурган, шылай берген, туруп чоруткан, өөрүм-
үн соондан басыпкан мен. Дөң өрт үнү олтурган,
соондан «Хөө» деп үн үнгөн. Мен хая көрүшөм, база
«Хөө» дидим. Өөрүм мен баштапканым турары ол-дур
дөң, «хөө» дөңмөн ол. Оон соонда база катап «Хөө» дээр-
ге, ам-на хайракан деп билчн каан, бажым куйганы
адыш дэи. Ол-ла хөвээр хая көрүнү каан чораш, дедир
сөгиткеме келгирге, өөрүм мен чин каг часкан. Хей
адыг өрттириккен болган мен.

Бир катап адыг бодуну тавы-биле оожум кылаштан
чораш, чыткан чудука олтурган алган, таакпылап алып
дөң даңазын уштун чыдар аразында караанын ужуна
бир чүве караш дэи. Кончут дүргөн тура халааш, көрө
бөзгө, ийн бичи адыг оолдары ойнап, ымакташкан
турган. Оларын диритге туруп алып дэи чоошулап че-
дө бөзгө, чудук артында кыс адыг ийн бодуну кы-
рынга турган келген. Адыг солгай холу-биле чандыр
часкааш, катап туруп олурда боолан дүжүргөн. Чымып
алган. Ачты биле адыгнын аразы беш хире метр. Адыг
дөң катап туруп келгеш, дөң катап чандыр часкан.
Ачты эи сөөлгү огу-биле тас колдукче кири салпыкаш,
амы-тынын арткап.

Монгуш ӨЛЗЕЙ.ООЛ.

ХОВАР ТАВАРЫЛГА

ЧЕЧЕК ШУПТУ
ДӨМЕЙ ЭВЕС...

Бо ырынын одуругларында
шын-на сөгдөн. Деле-
гейде үнү турар үнүштер-
ниң чечектери аны-бүрү өй-
нөрдүг, кичи магадап хан-
мас чараш болтулар. Бил-
дыг болган-биле оларны
тарых, өстүрүнө кончут
ынак бис.

Ылчан Элика мырманын
чаш, чүгүл үш хардыг тур-
ган. Ол дээрде 1974 чыл чү-
ве. Угбазы аяла белен кыл-
ды эржек бажы хире хем-
чөлдүг каткус деп үнүш бе-
лекке берген, ону эки
ажаап, өстүрүнүн күзөн.
Чылдар биялдуу эрчиле-
де турган, кажан каткус че-
чектанды, кандыг өнүгү
чечек үнү келирил деп Эли-
ка маңышкан, тенниг бор-
бан нотаан үнүшүн ажаап,
хайгаарап турган.

Он бир чыл эрткенде,
1985 чылдын июль айда ка-
тус бир дугаар чечектелген:
оон ак-кызылды өнүгү кон-
чут чараш чечек үнү кел-
ген. Ол бодушкунга ээи
амырап, эш-өөрүнө, төрө-
дөргө дыйнадып турган.
Оон бээр алды чыл эрткен-
де, бо чылын ол каткус ийн
дугаар чечектелген. Ам ха-
ры угда дөң чечек үнү
келген. Ол дээрде ховар та-
варыла болур. Ол чараш
чечектерин оон ээи Элика-
биле кады «Шыным» фото-
корреспондентин. Ондар
ОХЕМЧИК чурукка тыртты-
рып алган.

Каткусту ээи чечө дег
өзүл улагаткан, ортунак шю-
ланы дооскш. Ленинград-
ты (амы С.П.Петербургун)
бир дэди өөрдөдөгө чери-
ниң ийги куруунда өөрө-
нш турар.

ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ: Тыва Респуб-
ликанын Дээди Совети, Министрлер
Чөвүлөи, «Шын» солунун редакция
коллективи.

Редакторунуң оралакчызы
Д. И. ЧЫДЫМ.

Редакциянын телефоннары: ● оралакчылары 3-33-91;
● редактор 3-43-34; 3-34-17; ● приемная 3-34-26;
харыскалыгы секретары 3-34-92; ● оралакчылары
3-45-93; КИЛДИСТЕР: ● иякитиле.политикни
3-36-25; 3-34-17; ● улус депутаттар Советтериниң 3-34-17;
3-34-98; 3-41-23; ● экономика килдистери: үлөт-
пүр 3-34-49; 3-36-74; көдөз ажыла-агы 3-41-16;
● социал айтыргылар 3-34-57; ● улус өөрдөдөгө
болган култура 3-39-15; ● медээлер болган спорт
3-36-82; 3-41-23; чагаа 3-39-03; очутга 3-34-39;
3-34-93; ● корректорлар 3-34-19; ● үндүрүкчүлөр
2-27-41; ● солун келбей барганда 2-32-73.

АЖЫК ЧУГАА

● ЧЕЧЕНЧИДИП БИЖЭЭН ●

улут чымырда, улут дарга-
нын хөдөлгөн ийн чык
машина келгеш, чегелеш-
тир турупкан. Майгында
болган өгдөн кым-даа олар
уткуваан. «Мында черле
кичи амытан бар хире эвес-
тир. Манай чадаш чоруй
барганы ол бе? Баар дээр
хүнүстү Даш-биле кичи
дугурушкан-на болбай-бис»
— деп, улут дарга иштинде
болаган.

— Бөгүн мыап-ла он бир-
ниң хүнү мынаан ала? — деп,
машина иштине олурган
улусте көрүмөй-даа ол ай-
тырган.

— Ийе, ийе! — дишкенер.
Дарга фонарь түдүп ал-
гаш, өткө кирген, улут
чыткан Даш дарганын улут
дүмчүн шымчыптарга, ол
мөңгөн олчаан оң холун
орта дийдирип калган. «У-
түт келген. Фонарь чы-
рында чалданган караан
хөдөлгөй көргөш, ам-на
дарга челип келген-дир деп
билген.

— Аргарлар чурту тү-
гөр ыйнаан. Аргар-кошкар
деп чүвөс калдар, ала, дү-
шү ая, кыр, ай-ой... дү-
шү аяны түзүпүр өлүр
хойжир болбай. Катап би-
се, дээр, дарга кезек мы-
таалык барган. — Делегей
дөңгөзөгө көргүзөр ке-
жин хелтеп турган кылаан
улут аргар бисте бар. Ам
ийн хар челип, кошкарла-
нык чорур шүдүкөндө
агелаш, үш-дөң харалы
анык аргарларын хелтеп
каан дугурушкан херек. Ар-
гарлар бөлүлөшүп чыгып
берген үдө, мону түвөс
чокка «тудуп ай» болур-ла
ыйнаан.

— Дарга дынала чай
чок хүн болур хире. ыр-
ийн чамдык айтыргылары-
ысты бөгү чугаалажып,
иштирилеп алгы дег-дир.
Ынаага, — дээр, туруп, по-
вар хөдөлгөш, — сен бо
дерде орунта удуур сен —

дээр, Даш биле келээр
үнүп чорупкан.

Дарга биле Даш ийн ыр-
жым дүнүр аргы агаарын
тынып, машина чанынга ке-
зек турган, оон иштине ки-
ри олурган алганар.

Дарга машинаны чыгып
кызып кысып, сигналы
базыптарга, дузалакчызы
майгында үнө халып ке-
лген.

— Сен... бис ийне... —
дээр, Дашче хулу-мүрү-
кеш — Бодун-на бир чүвөдөн
таарыштырып көр — дээрге,
дузалакчызы ылай болган
соонда, удаай-даа үзүк-
бизин көңүс билдинмес,
чурук каасталганы дээрге
айтап ханмас бир шил ара-
га, ийн дашка түдүп алган
келген.

— Базырыптар хире чүвө-
дөн... Эгте киргеш, мында
ужакын эгтеп черип диле
кешеп, бичин помидор,
огурткен эжкел.

Дузалакчы бүгү чүвөнү
белеткөш, арагалыг шилди
аксын ажыдып бергеш, чо-
рупкан.

Дарга дүрт-сйн талазы-
биле Даштан удуз кижи чү-
ве. Мындай улут кижилерге
ийн онзагы чүве бар деп,
улау чугаалажып боор чүве.
Бирде, мага-боду улут ки-
жини эрге-дузалаа улам уз-
гатыр келгир, кижиниң
салкы-сеткилгине улам уз-
гатыр көргүзөр. Ийне, ма-
га-боду бичи-лаа болза,
улут дарга кижини оон су-
дө-чөлөгичи узгатырып-
тар дишкен. Мен мында бир-
гизине даялп түр мен.

Дарга кылын өткүр, шоар
арынын кижин чүве. Ол шо-
кар дээр, ийн утталыг
сөс. Бирде, төвөлөн до-
гун, өшкүдөн өске чангыт
кижини ычча дээр. Ийне,
аарылган арткап сөрбүтүп
арынын кижини ычча
дээр. Мага мен ийн дугаар
тайылынын хулап түр
мен. Дарга биле Даш ие-

дэи дөмөйкөш — улут
дүмчүтүг.

— Чээ, мычаш, даарта
дөңт аргар түдүп алтар хи-
ре идеге бар бе?

— Суму-колхозта ачы-
ларын аразында чок дэи
кижилерин чыып эжкелген
чүве болбай, даргам.

— Ачыларын кончут
адыжылар дишкен бе?

— Чугаа чок, даргам!
Мээ дураным-биле көр-
гөш, эр-кызын ыкк ылап
чугаалап турдулар.
— Бичекек аныксымаар
аргарын халчып мен дег
амытанта арай кадыг, ажыг
боор эвес ыйнаа!
— Ылап тааржыр, дар-
гам!

— Кошкар хураган арай
чаш хөвөөр дээр ийне?
— Бодаймык. Чүну-даа
көргөн чаш амытаннын
дээрге, эм-сүзүн-даа кир-
бэи, суг хөвөөр боорга,
ажык чок дэи ол.

— Ону чогуу канчаар хө-
рөгдөрд, арга, хемчөлийн
эки айтырып алган сен өө?
— Бичип алган мен.

— Менээ бичип...

— Дарга силерге чара
бизип боор мен.

— Мен дээрп чорур
повад дийип турары ол
анык хөдөлгөн көрдү
бе?

— Ийе, көрдүм. даргам.

— Чаагай-ла амытан-дыр
бе?

— Чүгү дээр боор, даргам.
Артын сынын мыйгаа дег,
лески сынып, агым сүтүнү
кадыргына дег чайнаа-чаа-
гай амытан-на-дыр. Чогу-
на караам өөртү, сеткилмен
оожурган...

— Назылай берген, нам-
төргө бо үдө улут алаан
хаап чорур эр кижиге...
Билдыг ыйнаан, ала.

Бохийн БААСТ.

(Улапчылыг).

ДЕТКИМЧЕ
(ШООДУГ)

Шагар-оолга Уян-оол кы-
лаштан келген, сагып-сөт-
кини азыткан:

— Ам мырманын кула-ху-
у-даа апардым, Шагар,
багай мен бодал, деткиме
болууда болур бе? Проф-
эвиледип бажында ооза
саадаштың, эрге-дузалаа
четир — дээр, сыгытыр
карактары-биле эжкене
тоомча чок көргөн.

— Албан ажылында кула-ху-
у-й кириштире бөзүрүмө
болур бе? Брежнев, Кунаев
сугларың үеи эвес, күжү-
рүм — дээр, Шагар-оол чаа
галстугун хере тырттылааш,
аягыңды чөдүрүп каан.

— Харын, баштыңчылар
бизин деткинип чораш
ымаккай?

— Уваа. Бо организа-
цияда кады кырып кел чы-
дарымыс бо ышкыжыл,
сөөк мындыг политбилги
кызымын канчап эскер-
бейн чорашым ол — дээр,
Шагар-оол карманында
думчук аржылы уштуп
эжкелген.

— Мээң дилөөм хөзөгү
чүве-дир ийн. Бо чымын
мени билгидер кайы-
бир чөргө өөрдөп чорут-
кан болауара. Эске эш-
өөр ийн, үш катап-даа
өөрдөдүм — дээр, уян-
оол үнөр дей берген.

— Ол чугула айтыргы-
дыр. Ам чаа-ла политбилги
дугайында эскериткем шын
болганы бадмтканды. Бо
айтыргын чугаалажып
көөр бис — дээр, Шагар-
оол эрги доктаалдар пап-
казын сегирип алган.

Оон бээр үр болбаанда
профвиел хурапы чар-
латтыган.

— Хуралга келсе чогуур
кижилерин кол нугурлап
чыгып келгени барым-
даалаш, бистиги коллектив.

те профвиел комитетиниң
өлөөг чок хурапын ажы-
дар-дыр. Алаа чугаалажы,
рымыс айтыргы: Уян-оол
Монгуштуң аас-биле кийрген
дилег билдиришкенин
сайгарып көөрү. Кейигин
бүрүзү иденкейлип киржир
боор деп баш удуз силер-
ге бугурур түр мен, эштер.
Дилетниц кол утказы мын-
ды — Чамдын кижилер
билимис бедидерис ол
дишкен, чылдыг чыгып
бир улут хоорайларга ба-
рып немелде билгини челип
ап турар. А коллективте
Уян-оол ышкы кижилер-
ниң политбилги чавыаап
турар. Бичанган аргалыг
болза, эш Уян-оолду билгидер
бедидер чөргө дарыг
өөрдөп чорутса чугула
бооп турар-дыр — дээр,
Шагар-оол дүмчүнүн кы-
рында бизирей держигеш-
терин думчук аржылы-биле
камныг чоткан.

Бирле дугарында ол ор-
ганизацияда бугалтер Та-
нажык санал бөзүр-биле
туруп келгеш, профвиел
комитетиниң хурапында
эвес, а калдыг-бир өчөт-
соңуладалыг конференция-
да киришкен кичи ышкы
чугааын эгелзэн: «Эштер!
Уян-оолду дилээ чөп-
тур. Мен деткип түр мен.
Бичала-даа бугурулгениң
мындыг муракчызын узда-
рааа шаанал-макталга
кирзе чугула. Эрткен ба-
йырлада Уян-оолдун көр-
гүзүү өскөлдөн белгип
турда, эш Шагар-оол «бо-
дуус кижинис, ажырбас»
— дээр, ону ачкы ша-
налга кирибей барды. Ол

суг болза кижиниң күжүн
чедир үлөөлөй турары-
нын херечини-дир. Бодум
хуума сааналым болза,
эрткен байыралада шаки-
дир турган Уян-оолду катап
шаанара кылдыр бо хура-
ла доктадыр-дыр».

Хуралга тургустунган
айтыргы өске бир санал-би-
ле кижип эгелзеш, тоңу
чок апаар хире боорга,
Шагар-оол тура халып кел-
геш, алап чугаалаан.

— Магаа сүмөлөжип ал-
зываса дишкен айтыргы
болза, түр үдө билгидер-
гежилни бедидип алгы-
биле эш Уян-оолду өөрдөп
чорудары чүве. Эш-өөрге
билдинген боор. Хүндүлүг
бугалтерис Танакан-
тын бисе, удуртукчулар-
же угландырган шүгүм-
чүлели шын-дыр. Дарыг
өдөр ужуруг бис. Азаал
тур мен. Ажык-чарыг үд-
дир, кичи бүрүзү ажыл-
ишче шүгүмчүлөкчи өзү-
биле көөр ужуруг бис —
дээр, Шагар-оол «бодум-
нуң бажында төвөн көр-
бейн, эжикимн бажында
төвөнөй көрүп каан-дыр
мен» дээр, чүшкүзү
дырбап каан.

Хурап соонда Шагар-оол
га Уян-оол ужуражы бер-
геш, хөвөөн:

— Деткимче дээр өөрүп
четтирдим, эш.

— Чүү, кандыг деткимче?
— Дөп, Шагар-оол аймай
хона берген.

— 25 рубль-биле сени
шанара болган-дыр дий-
лип, өөрүм оолдар дамчыт-
тылар ийн.

Монгуш ДОРЖУ.

СОТКУРТАКТАРГА

НОГТАР ДУГАЙЫНДА

Рамдайн Дигарни деп
йог кичи-биле элденгит ше-
неде дугайында Англиянын
«Лансет» журналы бижкен.
Хей сааныг кижилер херечн
болуп көрүп турда, бүдүн
чартыг метр улут огарже
ол кире берген. Онгарын
адаанда шалазы болган ха-
налары чидиг кадактарыг
болган. Демги йог ынаар ки-
ри берген сөөлүндө, онгар-
нын кырын бетон биле дуга-
лап каалган. 56 шак эртен
сөөлүндө онгарын кырын
үттөөр, ынаар 5000 литр
сүтүн кудулган. Оон сөөлүндө
6 шак эртенде Рамда-
жичи онгардан уштуп эжкел-
ген. Ол дирин, ынаа-лажок
ушуп, дошкан болган. Элең
каш шак эртенде күжүр

Рамдайн шутт анаа апар-
ган. «Ота өртөнмес, сугга
өтпес» кижилерин йогтар
дээр.

КЕНТАВРНЫҢ
ДУГУ БОЛЗА...

Кентавр — грек сөс, ма-
га бодунук чамдыкы кичи,
эскези — айт болуп бола-
рап дирин амытан бар деп
грек улустун тоолу бар.
Кентаврны дүгүн, ары чи-
рин холаан эми ишкен
кичи белен кырыва деп чу-
ла сөөлү үдө амгы Гре-
циянын элзэн каш ортулу-
тарында, чикээ, Крит орту-
лукта нестери берген. Ары
чигирин, ристи чыып алган
хей кинилер кентавр бар
дээрине бугурур, анык
хөвөөр чурттары азы аны-
жымырын күзеп турар. Шы-

нап-ла, харын, кентаврны
кылы болган дугу болза...

16.500 КИЛОВАТТ
КУЧУЛУТ

Наральдын девисээр
Невтин эленигин эш че-
ринге АКШ-тың өкне улут
болган 16.500 киловатт ку-
чулут чаа радиостанцияны
тудар төлөвилдиге чога-
ткан. Ол станция Совет Э-
лининин Ортаа Азия респуб-
ликаларане, ниятин-биле
ССРЭ-ны дегем девисээр-
инче дамчыдылгаларын кы-
лыр. Специалистерниң бол-
гаш эксперттерини санап ту-
раарын өзүгар алырга, ку-
чулут ол радиостанция дег-
ем девисээрге электромаг-
ниттиг шөлдү, куржаларын
тургузушаан, куштарын
ужарынга мондактап, ха-
рын оларын кырып болур.
Чыгыс ораның куштары
чайгы үдө соок чурттарга
келгеш, күзүн иңг чурттар-
же ужул чоруй баар. Олар
Рифт шынааынга кезек ка-
ла дыштынан алып болбай.

нап-ла, харын, кентаврны
кылы болган дугу болза...

16.500 КИЛОВАТТ
КУЧУЛУТ

Наральдын девисээр
Невтин эленигин эш че-
ринге АКШ-тың өкне улут
болган 16.500 киловатт ку-
чулут чаа радиостанцияны
тудар төлөвилдиге чога-
ткан. Ол станция Совет Э-
лининин Ортаа Азия респуб-
ликаларане, ниятин-биле
ССРЭ-ны дегем девисээр-
инче дамчыдылгаларын кы-
лыр. Специалистерниң бол-
гаш эксперттерини санап ту-
раарын өзүгар алырга, ку-
чулут ол радиостанция дег-
ем девисээрге электромаг-
ниттиг шөлдү, куржаларын
тургузушаан, куштарын
ужарынга мондактап, ха-
рын оларын кырып болур.
Чыгыс ораның куштары
чайгы үдө соок чурттарга
келгеш, күзүн иңг чурттар-
же ужул чоруй баар. Олар
Рифт шынааынга кезек ка-
ла дыштынан алып болбай.

«КАА-ХЕМ»: Мультипро-
грамма «Коллаж» 11,40,
«... по прозяну» «Зверь»
13,00, 14,50, 16,40, 18,30
(узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Киночмын-
ды» 9,30, «Зита и Гита» (2
сериялыг) 10,30, 13,00, 15,40,
18,20 шактарда.

ОКТАБРЬ 21-ДЕ

«НАЙРАЛ»: «Украл-
ская вейлетта (к/с Довжен-
ко) 9,20, 11,20, 13,20